

معاملات تاجر ورشکسته در نظام حقوقی ایران

مؤلف:

زهراسادات فرقانی سعیدآبادی

کارشناس ارشد حقوق خصوصی

دانشگاه آزاد اسلامی واحد سیرجان

سروش‌ساز	فرقانی سعیدآبادی، زهراسادات، ۱۳۶۱-
عنوان قراردادی	ایران. قوانین و احکام
عنوان و نام پدیدآور	معاملات تاجر ورشکسته در نظام حقوقی ایران / مولف زهراسادات فرقانی سعید آبادی.
مشخصات نشر: تهران	نشر تمالی ۱۳۹۴
مشخصات ظاهری	۱۰۴ ص.
شابک	۳۰-۴-۷۵۴۷-۶۰۰-۹۷۸: ۱۲۰۰۰۰ ریال :
وضعیت فهرست نویسی	فیبیا
یادداشت	کتابنامه: ص ۹۷ - ۱۰۴
موضوع	ورشکستگی - ایران
موضوع	حقوق تجارت --- ایران KMH
رده بندی کنگره	۱۳۹۴ م ۴ / ۱۹۴۲
رده بندی دیویی	۳۴۶ / ۵۵۰۷۸
شماره کتابشناسی ملی	۳۹۵۱۱۸۴

نام کتاب: معاملات تاجر ورشکسته در نظام حقوقی ایران
 مولف: زهراسادات فرقانی سعیدآبادی (کارشناس ارشد حقوق خصوصی دانشگاه آزاد اسلامی واحد سیرجان)
 مدیر هنری: جعفر خدادی
 ناشر: تعالی

نوبت چاپ: اول ۱۳۹۴

شمارگان: ۲۰۰ نسخه

شابک: ۳۰-۴-۷۵۴۷-۶۰۰-۹۷۸

نشانی پست الکترونیک: taalibook@yahoo.com

نشانی اینترنتی: www.taalibook.com

نشانی مرکز پخش: تهران، میدان انقلاب، ابتدای جمالزاده شمالی، کوچه شهید بزمه،

کوچه صالحی، پلاک ۴

تلفن: ۰۹۱۲۲۰۲۷۴۲۵

قیمت: ۱۲۰۰۰ تومان

کتاب حاضر، حاصل پایان‌نامه دانشجویی است و کلیه حقوق مادی و معنوی آن متعلق به دانشگاه آزاد اسلامی واحد سیرجان می‌باشد.

فهرست مطالب

۱۱	مقدمه
۱۷	فصل اول: مفهوم ورشکستگی و انواع آن
۱۹	تعریف مفاهیم
۲۰	مفهوم ورشکستگی
۲۱	انواع ورشکستگی
۲۱	(۱) ورشکستگی عادی
۲۱	(۲) ورشکستگی به تقصیر
۲۳	(۳) ورشکستگی به تقلب
۲۴	تفاوت ورشکستگی با اعسار
۲۷	فصل دوم: شرایط صدور حکم ورشکستگی
۲۹	تاجر بودن
۲۹	(۱) تاجر حقیقی در قید حیات
۳۱	الف) تاجر رسمی
۳۱	ب) تاجر غیررسمی
۳۲	(۲) تاجر متوفی
۳۳	(۳) شرکت‌های تجاری
۳۳	توقف در پرداخت دیون

۳۳ ..... (۱) توقف: عدم پرداخت یک یا چند دین

۳۵ ..... (۲) توقف: مجموع اوضاع و احوال تاجر متوقف

۳۹ ..... فصل سوم: معاملات تاجر ورشکسته قبل از صدور حکم ورشکستگی

۴۱ ..... معامله به قصد فرار از دین

۴۱ ..... (۱) معامله به قصد فرار از دین در قانون مدنی

۴۵ ..... (۲) معامله به قصد فرار از دین در قانون تجارت

۴۸ ..... (۳) مرور زمان

۴۹ ..... معامله برای اضرار به طلبکاران (قاعده لاضرر)

۵۱ ..... (۱) حمل نفی بر نفی از اضرار

۵۲ ..... (۲) نفی ضرر غیر بحد امکان

۵۴ ..... (۳) نفی حکم ضرری

۵۶ ..... (۴) نفی حکم به لسان نفی و ضرر

۵۶ ..... (۵) امکان اثبات حکم شرعی بر وسعت حاکم لاضرر

۵۸ ..... معاملات صوری یا مسبوق به تبانی

۵۹ ..... فصل چهارم: معاملات تاجر ورشکسته در دوران توقف

۶۱ ..... معاملات باطل

۶۳ ..... (۱) انواع معاملات قابل ابطال

۶۳ ..... الف) صلح محاباتی

۶۴ ..... ب) هبه

۶۴ ..... پ) نقل و انتقال بلاعوض

۶۵ ..... ج) تأدیه دیون

۶۶ ..... د) مقید ساختن اموال

۶۷ ..... (۲) مبنای بطلان معاملات بین تاریخ توقف و تاریخ صدور حکم ورشکستگی

۶۸ ..... معاملات قابل فسخ و معاملات صحیح

۷۱ ..... فصل پنجم: معاملات تاجر ورشکسته بعد از صدور حکم ورشکستگی

۷۳ ..... ممنوع المداخله بودن تاجر ورشکسته در اموال خود

- تاریخ شروع سلب مداخله تاجر ورشکسته در اموال خود ۷۴
- ماهیت حقوقی سلب مداخله تاجر ورشکسته در اموال خود ۷۵
- حدود سلب مداخله تاجر ورشکسته در اموال خود ۷۶
- (۱) مستثنیات دین ۷۷
- (۲) اموال غیر قابل توقیف به موجب قانون خاص ۸۰
- (۳) حقوق شخصی به شرط عدم اضرار به بستانکاران ۸۰

فصل ششم: ضمانت اجرای ممنوع المداخله بودن تاجر ورشکسته و کیفیت جبران ضرر .. ۸۳

- ضمانت اجرای ..... ممنوع المداخله بودن تاجر ورشکسته ۸۵
- (۱) بطلان تمام معاملات تاجر ۸۶
- (۲) بطلان معاملات سرری تاجر ۸۷
- (۳) غیر نافذ بودن معاملات تاجر ۸۸
- کیفیت جبران ضرر طرف مامور با تاجر ورشکسته ۹۱
- (۱) داخل شدن طرف معامله در سایر ضامین ۹۱
- (۲) داخل نشدن طرف معامله در سایر ضامین ۹۲
- (۳) تفصیل بین معاملات واقع شده ۹۲

نتیجه گیری ۹۳

منابع ۹۷

پیش‌گفتار

یکی از مباحث مهم در حقوق تجارت، ورشکستگی تاجر و تصفیه امور راجع به آنان می‌باشد. تاجر ممکن است به دلایل مختلف قادر به پرداخت دیونی که بر عهده دارند، نباشند و به عبارتی، دارایی آن‌ها ناکافی جهت بدهی آنان را نکند. در این صورت و با حصول شرایطی، حکم به ورشکستگی آنان صادر خواهد شد. در این خصوص، با توجه به تصویب لایحه جدید قانون تجارت، بررسی این لایحه و مقایسه مقررات آن با قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ از اهمیت به سزایی برخوردار است.

به طور کلی، لایحه جدید قانون تجارت، حاوی ندره‌هایی راجع به مسأله توقف و ورشکستگی تاجر با استفاده از سازوکار قرارداد ارفاقی پیشگیرانه تصفیه امور ورشکستگان است. لذا، در این نوشتار تلاش شده تا ضمن تدقیق در معنای تاجر و شرایط صدور حکم ورشکستگی در قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ و لایحه جدید قانون تجارت، وضعیت معاملات تاجر را پیش از صدور حکم ورشکستگی (شامل معاملات تاجر ورشکسته قبل از تاریخ توقف و معاملات وی از تاریخ توقف و صدور حکم ورشکستگی) و پس از آن مورد بررسی قرار گیرد.

مقدمه:

در دنیای امروز، زندگی بدون مبادلات ممکن نیست و افراد و اجتماعات برای رفع حوائج خود به یکدیگر احتیاج دارند. در نتیجه اکتشافات و ترقیات محیر العقولی که در قرن اخیر در صنایع و حمل و نقل پیدا شده، اصول بازرگانی، اساس اقتصاد قرار گرفته است. این پیشرفت‌های اقتصادی را که در قرون اخیر حاصل شده، در روابط بین افراد تأثیر گذاشته و پیش‌بینی امور اقتصادی را مشکل کرده است. تجار، امروزه به انواع معاملات مبادرت کرده و اساساً کار آنان بر اعتبار استوار است. در نتیجه، عدم دقت و ممارست یا در نتیجه حوادث و اتفاقات و یا در نتیجه سودجویی و یا با روی هم رفته، ممکن است تاجری با وضعی مواجه گردد که نتواند تعهدات خود را به انجام رساند. در این صورت، کسانی که به تاجر اعتماد کرده‌اند، به نوبه خود دچار عسرت شده و انجام تعهدات آن‌ها مشکل می‌شود. با این حال، مبحث ورشکستگی و تصفیه امور ورشکسته در حقوق تجارت ایران از جهات مباحثه است که به آن توجه چندانی نشده است. قانون تجارت ایران مصوب ۱۳۱۱ که عمدتاً از قانون تجارت ۱۸۰۷ فرانسه اقتباس شده است، علی‌رغم گذشت ۸۲ سال از تاریخ تصویب اولیه آن، در دیگرگون در اوضاع و احوال اجتماعی، با تحولات اجتماعی و تغییر روابط اقتصادی و تجاری هماهنگی ندارد. این قانون، مواد ۴۱۲ تا ۵۷۵ خود را به مباحث ورشکستگی تجار اختصاص داده است. ورشکستگی به حالت توقف تاجر یا شرکت تجاری در تأدیه وجوهی که بر عهده اوست، اطلاق می‌گردد. مطابق با قانون تجارت ایران، ورشکستگی به سه نوع تقسیم می‌شود:

- ورشکستگی عادی
- ورشکستگی به تقصیر
- ورشکستگی به تقلب.

پس از صدور حکم ورشکستگی، بلافاصله و بی آن که لازم باشد حکم ابلاغ گردد، آزادی تاجر محکوم‌علیه در اداره اموالش محدود می‌شود. در این مورد، حکم ورشکستگی دارای اثر

عام است و نسبت به تمام اموال تاجر قابل تسری است. در واقع، ورشکستگی اعلام وضع تاجری است که قابلیت انجام تعهدات خود را از دست داده و قادر به تأدیه دیون خود نیست. چنین شخصی، دیگر قابل اعتماد نبوده و جامعه با سوءظن به او نگاه می‌کند و چون دارایی ورشکسته وثیقه انجام تعهدات اوست، اداره این دارایی و تصفیه دیون و مطالبات ورشکسته از اختیار او خارج می‌شود.

با این حال، مقررات قانون ۱۳۱۱ راجع به معاملات ورشکستگان برخلاف آن چه از ظواهر امر برمی‌آید، چندان ساده و آسان نبوده و در نوع خود، یکی از مشکل‌ترین قوانین موضوعه اخلی به حساب می‌آیند. پیچیدگی عبارات مواد مربوطه و اجمال و سکوت قانون نسبت به برخی مسائل مهم موجب می‌شود که بسیاری از تجار ورشکسته بتوانند به آسانی قسمتی از دارایی مهم خود را از دسترس مدیر تصفیه و هیأت بستانکاران خارج سازند. از این رو، اگرچه قانون ۱۳۱۱ در زمان وضع، برای رفع نیاز روز کافی بود، اما در زمان حاضر و گذشت ۸۲ سال از تصویب این قانون، کفایت احتیاجات واقعی را نمی‌نماید.

همه عوامل مزبور در کنار یکدیگر منجر به تصویب لایحه جدید قانون تجارت شده است. به نظر می‌رسد که این لایحه، در تاسیس به با قانون تجارت و بالاخص در باب ورشکستگی، دارای نکات مثبتی است، از جمله تغییر و تغییر در ساختار نهاد ورشکستگی و قرار دادن قرارداد ارفاقی پیشگیرانه و دادن فرصت بیشتر به تاجر برای جبران دیون خود و عدم ورشکستگی.

در این نوشتار تلاش می‌گردد تا نوآوری‌های لایحه جدید قانون تجارت در خصوص معاملات تاجر ورشکسته و کاستی‌های قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ در باب معاملات تاجر ورشکسته بررسی و مورد مذاقه قرار گیرد.

در همین راستا، این موضوع را بررسی خواهیم کرد که آیا قواعد مربوط به ابطال معاملات تاجر ورشکسته در قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ و قانون تجارت جدید، مصلحت و حمایت از تاجر ورشکسته و بستانکاران وی پیش‌بینی شده است؟ به نظر می‌رسد:

۱) قواعد مربوط به ابطال معاملات تاجر ورشکسته در قانون تجارت ۱۳۱۱، با محوریت وفای به عهد در پرداخت دیون است و حمایت از طلبکاران تاجر ورشکسته را در اولویت قرار داده است.

۲) در لایحه جدید قانون تجارت با تغییر در ساختار نهاد ورشکستگی و قرار دادن قرارداد ارفاقی پیشگیرانه و دادن فرصت بیشتر به تاجر برای جبران دیون خود، مصلحت و حمایت

از تاجر ورشکسته و هیأت بستانکاران وی مدنظر قرار گرفته است.

قانون تجارت ایران، اگر چه عمری ۸۲ ساله دارد، اما همگام با سایر قوانین، پیشرفت و توسعه نیافته است. با جستجوی مجموعه کتب، مقالات و پایان نامه‌های نگاشته شده در زمینه حقوق تجارت درمی‌یابیم که علی‌رغم تغییر مقررات تصفیه در تاریخ ۱۳۱۸/۴/۲۴، به مباحث ورشکستگی و تصفیه امور ورشکسته و زیرمجموعه‌های آن، که چگونگی تعیین سرنوشت معاملات تاجر ورشکسته در دوره‌های مختلف قبل از توقف، بعد از توقف تا ورشکستگی (دوران مشکوک) و بعد از صدور حکم ورشکستگی، توجهی نشده و تنها با اشاره‌ای اجمالی از آن عبور شده است. این در حالی است که ما همان گونه که نیازمند توسعه تجارت هستیم، به مراتب بیشتر از آن، نیازمند ترقی قانون تجارت می‌باشیم. خوشبختانه در تاریخ ۸۱/۴/۱۹ هیأت وزیران، نگارش لایحه اصلاح قانون تجارت را تصویب کرد و پس از سه سال تلاش، پیش‌نویس لایحه اصلاح قانون تجارت را تدوین نمود.^۱

با توجه به این که تجارب توانین ناکارآمد، نه تنها به اصلاح وضعیت حقوق تجاری جامعه کمک نمی‌کند؛ بلکه نظم حقوقی کنونی را نیز برهم می‌زند؛ لذا لازم است قوانین تجارت ۱۳۱۱ با قواعد لایحه جدید و در تجارت مقایسه گردد تا مزایا و معایب جایگزینی این لایحه با قانون فعلی مشخص شود.

تحقیق پیرامون موضوع پیش رو، عمدتاً به دلیل فقدان منابع با مشکلات عمده‌ای مواجه بود. بررسی‌های صورت گرفته نشان داد که، گرچه در رابطه با موضوع ورشکستگی و معاملات تاجر ورشکسته در قانون ۱۳۱۱ کتب و مقالاتی نوشته شده، اما یا آنقدر نادر بود که کمتر در دسترس قرار داشت یا به لحاظ سبب نگارش، آنقدر قدیمی بود که در آن به مسائل جامعه مدرن امروزی اشاره‌ای نگردیده بود. از طرف دیگر، هرچند که اساتید فرهیخته حقوق در کتب اختصاصی حقوق تجارت، قوانین تجاری را مورد نقد و بررسی قرار داده‌اند، اما هیچ یک به طور اختصاصی به موضوع معاملات تاجر ورشکسته و بررسی مقایسه‌ای وضعیت معاملات تاجر ورشکسته در قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ و لایحه جدید قانون تجارت نپرداخته‌اند. با این حال، برخی از منابعی را که تا حدودی به موضوع مورد بحث اشاره داشته‌اند، می‌توان به شرح ذیل برشمرد:

۱. عبدالغنی احمدی و استایی در مقاله «معاملات ورشکسته» (کانون وکلا، سال چهاردهم،

شماره ۸۰، ۱۳۴۱)،

۱. در تاریخ ۸۹/۴/۱۹ هیأت وزیران نگارش لایحه اصلاح قانون تجارت را تصویب کرد و مسئولیت نگارش این لایحه را به وزارت بازرگانی سپرد. وزارت بازرگانی پس از ۳ سال، پیش‌نویس لایحه اصلاح قانون تجارت را تدوین نمود.

۲. ربیعا اسکینی در کتاب حقوق تجارت؛ ورشکستگی و تصفیه امور ورشکسته (چاپ نهم، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۸۵)، ضمن بررسی شرایط تحقق و احراز ورشکستگی، آثار ورشکستگی، مسؤولیت‌ها و مجازات‌های ناشی از ورشکستگی مطابق با قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ را مورد مطالعه قرار داده‌اند. ایشان در ادامه به بررسی اقدامات مربوط به تصفیه و اعاده اعتبار تاجر ورشکسته پرداخته‌اند.

۳. حسن حسینی در کتاب حقوق تجارت؛ ورشکستگی، تصفیه (جلد چهارم، چاپ اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۹)، پس از ارائه تعریف ورشکستگی و شرایط احراز آن در قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱، آثار حکم ورشکستگی، از جمله در خصوص معاملات تاجر ورشکسته را مورد بررسی قرار داده‌اند.

۴. حسن حسینی، تهرانی در کتاب حقوق تجارت (جلد چهارم، چاپ پنجم، تهران، نشر دادگستر، ۱۳۸۳)، ضمن بررسی شرایط صدور حکم ورشکستگی، آثار آن را مطابق با قانون تجارت مصوب ۱۳۱۱ آورده و البته قرار داده‌اند.

۵. محمد صفری در کتاب حقوق بازرگانی؛ ورشکستگی نظری و عملی (چاپ اول، تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۶)، ضمن بررسی مسائل گوناگون مرتبط با ورشکستگی، مانند تعریف، شرایط صدور، اصول مرتبط با ورشکستگی و غیره، دعاوی راجع به ابطال و فسخ اعمال حقوقی قبل و بعد از صدور حکم ورشکستگی را مورد مذاقه قرار داده‌اند. در پایان یادآور می‌شود که این نوشتار، بخشی از پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد اینجانب است که تحت عنوان:

«بررسی وضعیت معاملات تاجر ورشکسته در قانون تجارت ۱۳۱۱»

و مقایسه با لایحه جدید قانون تجارت»

در گروه حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد سیرجان و تحت راهنمایی استاد فرهیخته جناب آقای دکتر مجید صادق‌نژاد، که بسیار به ایشان مدیونم، به انجام رسید که بدینوسیله نیز از زحمات ایشان و مسوولین محترم دانشگاه، کمال تشکر و قدردانی را دارم.

زهراسادات فرقانی سعیدآبادی

تأیستان ۱۳۹۴